

TEMAT NR 17: POCZĄTEK ZIMNEJ WOJNY

1. ZMIANY W UKŁADZIE SIŁ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ.

Powołanie ONZ oraz procesy norymberskie miały świadczyć, że dotychczasowa współpraca koalicji antyhitlerowskiej będzie kontynuowana. Także na ostatniej konferencji pokojowej w Poczdamie, mimo że pojawiły się rozbieżności dotyczące przyszłości Niemiec, a Stalina spotkała przykra niespodzianka – otrzymał bowiem informację o udanych amerykańskich próbach atomowych, podjęto wspólną deklarację końcową i zapowiedziano jej realizację.

Najbliższa przyszłość pokaże jednak, że wytworzony po II wojnie światowej dwubiegunowy układ świata: z jednej strony USA i demokracje zachodnie, a z drugiej ZSRR i tzw. kraje demokracji ludowej, oraz chęć udowodnienia wyższości jednego systemu nad drugim staną się powodem rywalizacji. Dwa obozy, a w rzeczywistości przewodzące im mocarstwa: USA i ZSRR będą walczyły o dominację na kuli ziemskiej. W jej wyniku bardzo często świat będzie stawał na pograniczu gorącego konfliktu. To emanowanie siłą, próby zastraszania przeciwnika, zbrojenia i balansowanie między wojną a pokojem zostaną nazwane okresem zimnej wojny.

Szukając jej genezy, należy zwrócić uwagę na kilka elementów. Zacząć można od problemu Turcji i Iranu, które uchodzą za pierwsze miejsca konfrontacji między ZSRR a państwami zachodnimi po II wojnie światowej. W Iranie radzieckie wojska stacjonowały od 1942 roku w celu ochrony złóż ropy naftowej. Stalin zamierzał wykorzystać sytuację i wymusić na rządzie w Teheranie dalsze kontrolowanie źródeł ropy. Sprzeciw USA i Wielkiej Brytanii pozwolił rządowi irańskiemu przyjąć zdecydowaną postawę i w efekcie w maju 1946 roku ZSRR podjął decyzję o wycofaniu swoich wojsk.

W przypadku Turcji Stalin wystąpił z żądaniem oddania części Kaukazu, który był w posiadaniu tureckim od międzywojnia. W tym wypadku Stalinowi chodziło przede wszystkim o przejęcie kontroli nad cieśniną Dardanele i tamtejszymi bazami, toteż zaproponował rządowi tureckiemu wspólne zarządzanie wspomnianym terenem. Reakcja USA, czyli wysłanie floty amerykańskiej na wschodnią część akwenu śródziemnomorskiego, spowodowała cofnięcie propozycji radzieckiej.

2. ŻELAZNA KURTYNA.

O narastaniu kryzysu między Wschodem a Zachodem świadczyły także wypowiedzi polityków. Twórcy sloganów propagandowych już w okresie I wojny twierdzili, że „słowo może być celniejsze od pocisku”. Konfrontacja słowna miała więc istotny wpływ na kształtowanie wzajemnych kontaktów.

Za pierwszy „pocisk” uznaje się uwagi urzędnika pracującego w ambasadzie USA w Moskwie, George’a Kennana. Podkreślał on agresywną politykę ZSRR, będącą połączeniem „carskiego ekspansjonizmu i komunistycznej ideologii”. Założeniem tej polityki było upatrywanie wroga w każdym państwie demokratycznym. Kennan uważał więc, że próba ugody z ZSRR nie wchodzi w rachubę. Raczej należy próbować powstrzymać postępy komunizmu i zaprezentować wobec niego siłę.

Z kolei Stalin w lutym 1946 roku podkreślił, że istnieje konieczność walki z imperializmem „od wewnątrz”. Odpowiedzią na tę wypowiedź, a zarazem najdobitniej sformułowaną tezą o końcu współpracy między dotychczasowymi sojusznikami, było przemówienie Churchilla (byłego premiera brytyjskiego, jednego z najważniejszych twórców koalicji) wygłoszone w Fulton 5 marca 1946 roku. Użył on słynnych słów o żelaznej kurtynie dzielącej Europę.

3. DOKTRYNA TRUMANA.

Kolejna deklaracja słowna, która pociągnęła za sobą już konkretne działania zmierzające do wywołania zimnej wojny, padła na początku 1947 roku. 12 marca prezydent Harry Truman w przemówieniu do Kongresu USA przedstawił elementy doktryny określanej jako doktryna powstrzymywania (za jej opracowaniem stał wspomniany wcześniej amerykański dyplomata Kennan). Opierała się ona na przeciwstawieniu się ekspansji radzieckiej i ideologii komunistycznej w krajach demokratycznych. Truman poprosił Kongres o przyznanie funduszy na pomoc wojskową i gospodarczą dla tych państw, które musiały walczyć z zagrożeniem „uzbrojonych mniejszości” lub naciskami zewnętrznymi. Podstawą do takich działań prezydenta była wspomniana sytuacja, w której znalazła się Turcja, a także Grecja. Prozachodniemu rządowi greckiemu wsparcia w walce z partyzantką komunistyczną (wspomaganą przez ZSRR) udzielali Brytyjczycy. Niestety, powojenne problemy ekonomiczne Anglików spowodowały konieczność wycofania pomocy. W związku z tym prezydent USA zdecydował, że Amerykanie zastąpią Wielką Brytanię.

Efektem działań Trumana było wyeliminowanie komunistów z rywalizacji o władzę. Znaczna grupa pokonanych została zmuszona do emigracji do krajów „bratnich ideologicznie”, m.in. Polski (około 14 tys., w tym 3000 dzieci partyzantów komunistycznych). Grecy zamieszkali między innymi na terenie Dolnego Śląska.

4. KRYZYS BERLIŃSKI.

Zgodnie z ustaleniami Wielkiej Trójki Niemcy zostały podzielone na cztery strefy okupacyjne, tę samą zasadę zastosowano również w stosunku do Berlina. Powołana Sojusznicza Rada Kontroli miała opracować wspólne rozwiązanie dotyczące przyszłości Niemiec. Istotne rozbieżności co do wizji przyszłości ziem niemieckich uniemożliwiały opracowanie kompromisowego rozwiązania.

W drugiej połowie 1946 roku sekretarz stanu USA James Byrnes wygłosił w Stuttgarcie przemówienie, które określało amerykańską politykę wobec własnej strefy okupacyjnej. Amerykański polityk zwrócił przede wszystkim uwagę, że nie może dojść do sytuacji, w której Niemcy stają się pionkiem w rozgrywce między Wschodem a Zachodem. Zapowiedział również scalenie stref anglosaskich. Zaznaczył, że wojska amerykańskie dopóty będą stacjonowały na terenie Niemiec, dopóki jakiegokolwiek inne państwo będzie miało swoje siły zbrojne na ich obszarze.

Efektem przemówienia były następujące działania: w styczniu 1947 roku doszło do powstania Bizonii, czyli połączenia okupacyjnej strefy brytyjskiej i amerykańskiej oraz przeprowadzenia na jej terenie wyborów do parlamentów krajowych. W związku z nieuznaniem tego faktu przez ZSRR kolejne spotkania Rady Ministrów Spraw Zagranicznych i Sojuszniczej Rady Kontroli kończyły się fiaskiem, a w konsekwencji w pracach Sojuszniczej Rady Kontroli przestał uczestniczyć przedstawiciel ZSRR.

W czerwcu 1948 roku Wielka Brytania i USA wprowadziły na swoim terenie nową walutę – markę niemiecką. Miała ona przyspieszyć rozwój gospodarczy, zlikwidować inflację i przywrócić stabilność rynku. Nowa waluta miała również obowiązywać w zachodnich strefach Berlina. Stalin, chcąc przeszkodzić procesowi integracji gospodarczej, ogłosił 24 czerwca 1948 roku zamknięcie dróg dojazdowych (lądowych i kolejowych) do Berlina. Oznaczało to blokadę miasta. Dyktator radziecki liczył na to, że państwa zachodnie w obawie o los ponad 2,5 mln mieszkańców zachodnich sektorów Berlina wycofają się z pomysłu tworzenia odrębnego państwa na terenie swoich stref i wyrażą zgodę na jego propozycję

– połączenie wszystkich terenów niemieckich i stworzenie jednolitego rządu, oczywiście z dużymi wpływami komunistów.

Państwa zachodnie zorganizowały jednak most powietrzny i przez prawie 11 miesięcy dostarczały berlińczykom niezbędnych do życia towarów (żywności, leków, a także paliwa i węgla). Każdego dnia most obsługiwany był przez ponad 1000 samolotów. W tym czasie przewieziono około 2,3 mln ton ładunków. ZSRR nie zdecydował się na blokadę lotniczą, która najprawdopodobniej doprowadziłaby do konfrontacji zbrojnej. 12 maja 1949 roku otwarte zostały drogi dojazdowe do Berlina. Bezspornie był to sukces Zachodu w zimnej wojnie. Ostatnim akordem polityki w sprawie niemieckiej, prowadzonej przez państwa zachodnie, było dołączenie do Bizonii strefy francuskiej i utworzenie Republiki Federalnej Niemiec (RFN).

5. POWSTANIE NATO.

Część historyków uważa, że ostatnim powodem, który doprowadził do rozpoczęcia „zimnego konfliktu”, była integracja militarna państw zachodnich. ZSRR uznał podejmowane działania za demonstrację siły i przejaw agresji. Na początku marca 1947 roku sojusz wojskowy zawarły Francja i Wielka Brytania. W 1948 roku przystąpiły do niego kraje Beneluksu. Natomiast na początku kwietnia 1949 roku powołano Organizację Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Do krajów, które związały się sojuszem, dołączyły Stany Zjednoczone, Kanada, Dania, Norwegia, Portugalia i Islandia. Podkreślano, że pakt ma charakter obronny, a jego „militarna aktywność” nastąpi wtedy, gdy na teren jednego z sygnatariuszy dojdzie do agresji. Funkcjonował jednoznaczny zapis, że taki krok będzie uznany za atak na wszystkich członków.

W następnych latach kilkakrotnie będzie dochodziło do rywalizacji, która postawi świat na granicy kolejnego konfliktu.

6. POWSTANIE DWÓCH PAŃSTW NIEMIECKICH.

Propaganda radziecka uznała, że państwa zachodnie robią wszystko, aby utrwalić podział Niemiec. ZSRR starał się także utrudniać tranzyt towarów do połączonych stref okupacyjnych Berlina. Rok 1948 okazał się przełomowy w sprawie niemieckiej. Od lutego do czerwca obradowała konferencja w Londynie, na której obecni byli przedstawiciele Francji, Wielkiej Brytanii, Belgii, Holandii i Luksemburga. Dyskutowano na niej o przyszłości państwa

niemieckiego. Uznano konieczność odrodzenia życia politycznego i gospodarczego Niemiec. W tym celu powołano komisje (w skład których wchodził przedstawiciel państwa niemieckiego) oraz zdecydowano o objęciu Niemiec planem Marshalla. ZSRR uznał tę decyzję za jednostronną, podjętą bez konsultacji z nim. W efekcie przedstawiciel ZSRR opuścił w marcu 1948 roku Sojuszniczą Radę Kontroli. Doszło także do podziału rady miejskiej Berlina. Natomiast apogeum konfliktu stał się tzw. kryzys berliński.

Wypadkową tych wydarzeń było uchwalenie na terenie trzech zachodnich stref okupacyjnych ustawy zasadniczej, według której państwo miało być federacją na czele z rządem, któremu przewodniczy kanclerz. W sierpniu przeprowadzono w Trizonii wybory do parlamentu (Bundestagu). Sukces odniosła Unia ChrześcijańskoDemokratyczna (CDU). Funkcję kanclerza objął jej przedstawiciel Konrad Adenauer. 21 września 1949 roku proklamowano powstanie Republiki Federalnej Niemiec ze stolicą w Bonn (podkreślano, że jest to stolica tymczasowa). RFN nie była w pełni samodzielnym państwem. Kraje zachodnie przyjęły Statut Okupacyjny, który ograniczał jego funkcjonowanie. Kontroli przedstawicieli państw zachodnich (tzw. Wysokiej Komisji Sojuszniczej) podlegały m.in. polityka zagraniczna, handel zagraniczny, ustawodawstwo. RFN miała zakaz zbrojeń, kontrolowano też rozwój przemysłu w Zagłębiu Ruhry.

W październiku 1949 roku z radzieckiej strefy okupacyjnej utworzono Niemiecką Republikę Demokratyczną. Prezydentem został Wilhelm Pieck, a premierem Otto Grotewohl. Obaj byli członkami Socjalistycznej Partii Jedności. Stolicą NRD została część Berlina znajdująca się pod okupacją radziecką.

Od momentu powstania oba państwa przyjęły różne drogi rozwoju. NRD znalazła się w kręgu państw demokracji ludowej, natomiast RFN związana została z obozem zachodnim, uczestnicząc między innymi w procesie integracji europejskiej.

RFN w 1955 roku została uznana za państwo suwerenne i tym samym przystąpiła do NATO i Rady Europy. W dużej mierze dzięki środkom uzyskanym w ramach planu Marshalla udało się doprowadzić do wzrostu gospodarczego RFN. Zdarzały się przejściowe kryzysy, ale od przełomu lat 50. i 60. można mówić o dobrej sytuacji ekonomicznej i wysokim poziomie życia społeczeństwa Niemiec Zachodnich. Jednym z twórców rozwoju gospodarczego w tym czasie był Ludwig Erhard, minister gospodarki, a w latach 1963–1966 kanclerz republiki. W RFN początkowo rządziły CDU i CSU (Unia ChrześcijańskoSpołeczna), od 1966 roku partie te tworzyły koalicję z SPD (Socjaldemokratyczna Partia Niemiec).

Rządy koalicyjne lub samodzielne SPD lub CDU/CSU stały się stałym elementem życia politycznego RFN, a później zjednoczonych Niemiec. Na scenie politycznej Niemiec

Zachodnich na początku lat 90. pojawiła się też partia Zielonych, która częściowo odebrała elektorat SPD, jednak nie stała się nigdy partią dominującą, czasem tylko wchodziła do rządzącej koalicji.

Natomiast w NRD stosowano radziecki wzorzec rozwoju państwa z systemem monopartyjnym. Wszechobecna w życiu politycznym i społecznym była Stasi (tajna policja polityczna). Także policja i organizacje paramilitarne oraz stacjonujące jednostki Armii Radzieckiej miały pomóc w utrzymaniu systemu demokracji ludowej i zapobiegać buntom społecznym lub je tłumić. Do takiego doszło między innymi w czerwcu 1953 roku. Nazwany został berlińskim, choć zamieszki objęły nie tylko stolicę. Powodem była nie najlepsza sytuacja gospodarcza i niski standard życia, znacznie ustępujący zachodnioniemieckiemu. Zginęło wówczas ponad 300 osób. W mediach obowiązywała ostra cenzura, a władze bardzo wyraźnie zniechęcały do odbioru programów telewizji zachodnioniemieckiej dostępnych w NRD.

W Niemczech Wschodnich obowiązywała gospodarka planowa, która zakładała przede wszystkim industrializację kosztem produkcji wytwarzającej artykuły konsumpcyjne. Tak jak w pozostałych krajach socjalistycznych w NRD wprowadzono normy produkcyjne, rywalizację w zakładach pracy. Nie szły za tym podwyżki realnej płacy ani lepszy poziom życia, choć żyło się tu lepiej niż w innych kraj demokracji ludowej – nie było choćby problemów z zaopatrzeniem, np. w sprzęt AGD. Taka sytuacja była elementem realizacji określonego celu: NRD, konkurując z RFN, miała tej rywalizacji aż tak bardzo nie przegrywać.

NRD znalazła się też w strukturach międzynarodowych tworzonych z inicjatywy ZSRR, czyli w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i Układzie Warszawskim. W 1971 roku władzę w NRD przejął Erich Honecker, jeden z tych, którzy z całą starannością realizowali wytyczne polityki radzieckiej i nawet nie próbowali reformować systemu. Niemniej liberalna polityka ze strony RFN (nie wprowadzono ceł na towary wschodnioniemieckie) pozwoliła na nie najgorszy rozwój ekonomiczny. Ten okres kojarzy się także z ogromnymi sukcesami sportowców niemieckich. Po latach pisano o używaniu przez nich niedozwolonych środków, o tragediach ludzi, którzy przypłacili zdrowiem realizację aspiracji wschodnioniemieckiego państwa.

Dużym problemem dla władz NRD, ale też radzieckich, były masowe ucieczki, zwłaszcza młodych ludzi, z NRD do RFN. Na przykład w pierwszym kwartale 1953 roku wyemigrowało 120 tys. osób. W żaden sposób nie odzwierciedlało to propagandy głoszącej wyższość państwa socjalistycznego nad kapitalistycznym.

W RFN również zdarzały się okresy gorszego rozwoju gospodarczego, choćby na przełomie lat 70. i 80., którego efektem była inflacja, wzrost bezrobocia oraz polityka rządu tnąca wydatki socjalne i podwyższająca podatki. Niemniej poziom życia w RFN zawsze był wyższy niż w NRD.

7. BUDOWA MURU BERLIŃSKIEGO.

Mimo napiętej sytuacji międzynarodowej i kryzysów zimnowojennych pojawiały się jednak okresy odprężenia w stosunkach niemieckoniemieckich czy pomiędzy ZSRR a RFN. W wyjątkowych sytuacjach odstępowano od doktryny Hallsteina (jednej z podstawowych zasad polityki zagranicznej RFN, zakładającej nieutrzymywanie stosunków dyplomatycznych z NRD i krajami, które z tym państwem mają unormowane kontakty).

Pierwsze odprężenie związane było z przemianami w ZSRR po śmierci Stalina. W 1955 roku podpisano umowę z ZSRR, która umożliwiła powrót do Niemiec przetrzymywanych jeńców wojennych. Niestety, już w 1957 roku uwidocznił się kolejny etap konfliktu. W październiku minister spraw zagranicznych Polski Adam Rapacki, jak można przypuszczać – pod wpływem ZSRR, wystąpił z planem stworzenia strefy bezatomowej na terenie państw niemieckich. Zachód odpowiedział kontrpropozycją wycofania wojsk radzieckich z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, a zachodnich – z RFN i objęcia tych terenów strefą bezatomową. Na to jednak nie wyraził zgody ZSRR.

Nowy przywódca radziecki, Nikita Chruszczow, kolejny raz próbował „zagrać problemem berlińskim” i zażądał wycofania wojsk państw zachodnich z Berlina Zachodniego. I tym razem Zachód zajął nieprzejednane stanowisko. Prezydent USA John Kennedy oznajmił, że w Berlinie Zachodnim nadal będą stacjonowały wojska, będzie tam funkcjonował samorząd mieszkańców, a także będzie zapewniony swobodny dostęp do miasta. Niestety, w 1961 roku w ciągu jednej nocy z 15 na 16 sierpnia władze radzieckie nakazały wybudowanie muru rozdzielającego obie części Berlina. Mur stał się nie tylko symbolem podziału, ale wkrótce – wzmocniony zasiekami i pilnowany przez służby porządkowe – okazał się miejscem śmierci tych, którzy próbowali uciec z radzieckiej strefy wpływów. Symbolicznym aktem poparcia dla mieszkańców Berlina była wizyta Kennedy’ego w zachodniej części miasta i słynne słowa „Ich bin ein Berliner” – „jestem berlińczykiem” (26 czerwca 1963).

MATERIAŁY I POMOCY EDUKACYJNE DO TEMATU – POCZĄTEK ZIMNEJ WOJNY

Wczoraj i dziś 8, Podręcznik do historii dla klasy ósmej szkoły podstawowej, Robert Śniegocki, Agnieszka Zielińska, Nowa Era, Warszawa 2018

Portale i strony internetowe – epodreczniki.pl, pl.wikipedia.org, ciekawostkihistoryczne.pl, encyklopedia.pwn.pl, szkolnictwo.pl, eszkola.pl, opinie.wp.pl, filmy na YouTube – przemówienie Winstona Churchilla w Fulton, Wznoszenie Muru Berlińskiego.

POLECENIA DO WYKONANIA

Proszę przeczytać powyższe streszczenie, ewentualnie temat z podręcznika „Początek zimnej wojny”, str. 108 – 113 lub skorzystać ze źródeł internetowych, a następnie odpowiedzieć na następujące pytania i wysłać odpowiedzi do 28 kwietnia 2020 r. na e-maila: rsegda1@o2.pl:

- 1. Wyjaśnij pojęcia: żelazna kurtyna, doktryna Trumana.**
- 2. Scharakteryzuj okoliczności powstania dwóch państw niemieckich (RFN i NRD).**
- 3. Przedstaw kryzys berliński.**

W razie problemów proszę pisać do mnie na wyżej podanego e-maila.

TEMAT NR 18: ZA ŻELAZNĄ KURTYNĄ

1. ZSRR PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ.

ZSRR wyszedł z wojny jako kraj zwycięski, a Józef Stalin był postacią, która odegrała główną rolę w ustaleniach powojennej mapy świata. Niemniej kraj poniósł ogromne straty. Według różnych szacunków śmierć poniosło od około 14 do 20 mln osób. Podupadła gospodarka, ogromne obszary kraju zostały zniszczone. Wielu mieszkańców ZSRR straciło domy i mieszkało w wykopanych jamach i ziemiankach. Wojna niewiele natomiast zmieniła w funkcjonowaniu stalinowskiego systemu. W gospodarce nastąpił powrót do centralnego planowania. Nadal większość budżetu radzieckiego przeznaczano na przemysł ciężki, a wraz z rozwojem zimnej wojny także na potrzeby wojska. Na wsi nadal obowiązywała kolektywizacja, a narzucane chłopom zobowiązania powodowały, że w rzeczywistości pracowali za darmo. W efekcie, kiedy następowały klęski żywiołowe, wieś głodowała. Nie zadbano we właściwy sposób o inwalidów wojennych, a jeńców powracających z niewoli niemieckiej wysyłano do obozów pracy, oskarżając o kolaborację z Niemcami.

W obozach pracy w 1950 roku było ponad 2,5 mln więźniów. Nadal wykorzystywano ich niewolniczą pracę przy wielkich inwestycjach budowlanych: m.in. przy powstawaniu kanału Wołga-Don. Niezmienny był też stojący na czele aparatu represji Ławrientij Beria.

Koniec wojny nie miał wpływu na manię prześladowczą Stalina. Dyktator ciągle widział wokół siebie wrogów i przeciwników. Likwidował działaczy partyjnych, którzy mogli stanowić dla niego zagrożenie. Jego niechęć zwróciła się również przeciwko Żydom. Początkiem wielkiej kampanii antysemickiej była najprawdopodobniej akcja przeciwko kremlowskim lekarzom: w 1953 roku aresztowano lekarzy pracujących na Kremlu (większość z nich była żydowskiego pochodzenia) i oskarżono ich o spisek na życie przywódców radzieckich.

Dyktator radziecki prowadził także sowietyzację terenów wcielonych do ZSRR (ukraińskich, białoruskich czy obszaru dawnych państw bałtyckich). Często wysiedlano z nich i wywożono miejscową ludność, w ich miejsce osiedlając Rosjan.

W kulturze i sztuce nadal panował socrealizm i kult Stalina. W nauce dominowały teorie Trofima Łysenki, zaprzeczające istnieniu genów i uznające wpływ środowiska na człowieka. Niektóre nauki wręcz potępiano, traktując je jako burżuazyjne (np. genetykę i socjologię).

Udane przeprowadzenie pierwszej próby jądrowej pozwoliło Stalinowi odgrywać istotną rolę w rywalizacji z Zachodem. Sowietom sukces nie tyle zawdzięczali „radzieckiej myśli

naukowej”, ile działalności wywiadu. Jednak fakt wyprodukowania broni jądrowej kilka lat po Amerykanach zaniepokoił USA. W przypadku otwartego konfliktu istniała groźba wykorzystania w nim tego rodzaju broni. Stalin mógł być także zadowolony z tego, że ideologia komunistyczna stała się atrakcyjna dla niektórych państw – na mapie politycznej pojawił się kolejny wielki kraj o tym ustroju – Chińska Republika Ludowa, a i wojna koreańska budziła nadzieje na kolejny sukces.

Era Stalina zakończyła się 5 marca 1953 roku. Wielki wódz odszedł, pozostawiając po sobie kraj i cały blok „demokracji ludowej” pogrążony w żałobie.

2. KRAJE DEMOKRACJI LUDOWEJ.

Państwa, które znalazły się w radzieckiej strefie wpływów, będącej obszarem przejętym przez Armię Czerwoną, także z powodu ustaleń dokonanych podczas konferencji pokojowych Wielkiej Trójki, określano mianem [krajów demokracji ludowej \(„demoludów”\) lub krajów bloku wschodniego](#). Użycie nazwy „demokracja ludowa” miało na celu pokazanie, że w podporządkowanych ZSRR krajach funkcjonuje „prawdziwa demokracja”, w której władzę sprawuje lud, w odróżnieniu od demokracji burżuazyjnej, charakterystycznej dla krajów zachodnich.

Poniższa mapa przedstawia kraje demokracji ludowej (kolor czerwony).

W krajach demokracji ludowej można wyróżnić cechy wspólne, świadczące o radzieckiej dominacji, ale też wyraźnie odróżniające je od zachodnich demokracji. W krajach tych dominującą, a często jedyną na scenie politycznej partią była partia komunistyczna, nie zawsze mająca w nazwie to określenie (np. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza). Wszystkim krajom bloku wschodniego ZSRR narzucił członkostwo w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) oraz Układzie Warszawskim. Stalin chciał również przejąć całkowity nadzór nad światowym ruchem komunistycznym i kontrolować partie komunistyczne w poszczególnych krajach, toteż we wrześniu 1947 roku utworzono w Szklarskiej Porębie **Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominform)**. Oficjalnym celem biura było „koordynowanie walki z imperializmem” oraz wymiana doświadczeń między „bratnimi partiami”, a także wzajemna pomoc. W skład instytucji weszło siedem partii krajów demokracji ludowej i dwie partie komunistyczne krajów Europy Zachodniej (francuska i włoska).

RWPG została utworzona w Moskwie w styczniu 1949 roku. Należały do niej następujące państwa: Ludowa Republika Bułgarii, Republika Czechosłowacka, Polska Rzeczpospolita Ludowa, Rumuńska Republika Ludowa, Węgierska Republika Ludowa i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. 21 lutego 1949 roku dołączyła Albańska Republika

Ludowa, a 29 września 1950 Niemiecka Republika Demokratyczna. W tym składzie zabrakło Jugosławii.

Oficjalnie RWPG miała wspierać planowany rozwój gospodarki narodowej, dbać o przyspieszanie, podnoszenie poziomu, wzrost i zwiększenie państw członkowskich.

Stałą cechą systemu demokracji ludowej było przeprowadzanie farsy wyborczej, a nie prawdziwych, wolnych wyborów. Mimo założeń, że wybory są demokratyczne, w rzeczywistości zawsze podlegały zafałszowaniu. W krajach, w których oprócz partii dominującej funkcjonowały jej przybudówki, jak w Polsce, wystawiana była jedna lista (np. Blok Stronnictw Demokratycznych). Często lista zawierała tyle miejsc, ile było mandatów do parlamentu, ewentualnie na miejscach eksponowanych (pewnych) byli właściwi kandydaci. Zawsze też podawano do publicznej wiadomości, że frekwencja wyborcza była bardzo wysoka, a kandydat partii rządzącej otrzymał prawie stu procentowe poparcie.

Kolejną charakterystyczną cechą państw bloku wschodniego była praktyka obsadzania tych samych osób we władzach dominującej partii oraz we władzach państwowych. W każdym kraju demokracji ludowej stopniowo likwidowano opozycję oraz represjonowano Kościół i jego przedstawicieli. Prześladowani lub aresztowani byli m.in. zwierzchnicy instytucji kościelnych: na Węgrzech – prymas József Mindszenty, w Czechach – kardynał Josef Beran, w Chorwacji – prymas Alojzije Stepinac.

Wszędzie dochodziło do zjednoczenia ruchu socjalistycznego lub socjaldemokratycznego, robotniczego, a także w każdym kraju uchwalono konstytucję, która sankcjonowała zdobycze komunistów.

Państwa bloku wschodniego charakteryzowała indoktrynacja społeczeństwa, zwłaszcza ludzi młodych. Obowiązywał „monopol informacyjny” – przekazywano tylko te treści, które były wygodne dla władzy; prasę i inne publikacje cenzurowano. Do programów szkolnych i podręczników wprowadzono „właściwe” treści: narzucono marksistowską interpretację dziejów i obowiązkową naukę języka rosyjskiego.

W obawie przed „zarażeniem się obywateli imperializmem” wyłącznie wybranym pozwalano na wyjazd za granicę – tylko oni otrzymywali paszporty. Aby wjechać do krajów demokracji ludowej także konieczna była zgoda odpowiednich organów, ale otrzymanie jej nie było już specjalnie kłopotliwe.

Wszędzie również przeprowadzono reformę rolną oraz nacjonalizację przemysłu, co przyczyniło się do wywłaszczenia obywateli i uzależnienia ich od państwa. Ograniczono do minimum kapitał prywatny. Popierano także spółdzielczość. O ile nie wszędzie

rygorystycznie wprowadzano kolektywizację, o tyle od gospodarki planowej i rozbudowy przemysłu ciężkiego nie było odstępstw.

3. UKŁAD WARSZAWSKI.

Układ o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej to oficjalna nazwa **Układu Warszawskiego**. Podpisanie Układu Warszawskiego nastąpiło 14 maja 1955 roku w Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie. Układ powstał w odpowiedzi na włączenie Niemiec Zachodnich do struktur NATO. Podkreślano jego pokojowy i obronny charakter, zapewniający bezpieczeństwo swoim sygnatariuszom.

Głównymi organami Układu Warszawskiego były: Doradczy Komitet Polityczny i Zjednoczone Dowództwo Sił Zbrojnych Układu. Dominującą rolę w Układzie odgrywał ZSRR.

4. POWSTANIE WĘGIERSKIE.

Zdobycie władzy przez komunistów w krajach demokracji ludowej nie zapobiegło protestom społecznym. Niektóre z nich stłumione zostały dopiero przy pomocy Armii Radzieckiej (podobnie jak powstanie berlińskie) czy wojsk Układu Warszawskiego.

Do istotnych kryzysów społeczopolitycznych doszło między innymi w 1956 roku w Polsce i na Węgrzech. W dużej mierze były one wynikiem zmian, które nastąpiły w ZSRR po śmierci Stalina. Na Węgrzech już w 1953 roku podjęta została próba zreformowania systemu. Na czele państwa stanął Imre Nagy, który ogłosił program reform społecznych. Został on jednak odebrany przez większość aparatu władzy jako zbyt radykalny, toteż w 1955 roku Nagya pozbawiono wszystkich funkcji. Odsunięcie go od władzy wywołało falę protestów. Jednak do największych wystąpień doszło w październiku 1956 roku na wieść o wydarzeniach w Poznaniu – w geście solidarności z Polakami, którzy próbowali odsunąć od rządów działaczy stalinowskich. Przeciwno demonstrantom wysłano siły porządkowe i tajną policję polityczną. Doszło do użycia broni, w efekcie rozpoczęły się walki uliczne. Przeciwno demonstrującym w Budapeszcie skierowano także radzieckie jednostki pancerne stacjonujące na Węgrzech. Po kilku dniach walk wycofano je jednak ze stolicy Węgier. W celu

uspokojenia sytuacji premierem ponownie został Imre Nagy, który kolejny raz wrócił do planu reform. Zapowiedział wprowadzenie systemu wielopartyjnego i zasad gospodarki wolnorynkowej.

Nikita Chruszczow, I sekretarz KC KPZR (Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego), nie zamierzał utracić kontroli nad Węgry, obawiał się też, że może dojść do „efektu domina” w krajach podległych ZSRR. Do Budapesztu kolejny raz wysłano czołgi radzieckie. Zrobiono to na prośbę rządu robotniczo-chłopskiego z Jánosem Kádárem (komunistą) na czele, utworzonego w opozycji do ośrodka władzy kierowanego przez Imre Nagya. Doszło do krwawych walk. Niestety, Węgrom nie udało się stawić czoła siłom radzieckim. Zginęło ponad 7 tys. osób. Kolejne ofiary były wynikiem represji. Niektórzy uczestnicy powstania węgierskiego schronili się poza granicami kraju. Imre Nagy po pokazowym procesie i wyroku skazującym został stracony.

5. ODWILŻ W BLOKU WSCHODNIM.

Po śmierci Stalina schedą po nim podzielili się Gieorgij Malenkov, Ławrentij Beria i Nikita Chruszczow, który stopniowo pozbywał się przeciwników: m.in. Beria, współtwórca reżimu stalinowskiego, skazany został na śmierć. Pomocny w przejęciu władzy okazał się XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, podczas którego (25 lutego 1956 roku) Chruszczow wygłosił tajny referat. Od tej chwili wiele osób zaczęło postrzegać Chruszczowa jako zwolennika reform i osobę, która może doprowadzić do porozumienia z Zachodem.

W ZSRR częściowo zapanowała odwilż. Pozwolono na powrót niektórych narodów wysiedlonych w okresie sprawowania władzy przez Stalina. Nie zreformowano jednak systemu. W gospodarce również nie nastąpiły żadne gwałtowne zmiany. Wprowadzono ograniczono kolektywizację i próbowano uzdrowić sytuację w rolnictwie poprzez zagospodarowanie ugorów, lepsze wykorzystanie niektórych obszarów pod uprawę lub wprowadzenie nowych rodzajów roślin uprawnych, niemniej niewiele to zmieniło. Często nie zwracano uwagi na możliwości wegetacyjne roślin i chciano lokalizować ich uprawy w miejscach nienadających się do tego. Tym, co fatalnie wpływało na gospodarkę ZSRR, było marnotrawstwo materiałów, zła organizacja pracy i wszechobecna korupcja. Próbowano poprawić sytuację mieszkaniową w miastach radzieckich, zwiększając limity budowlane, ale poprawa również była nieznaczna.

6. POLITYKA ODPREŻENIA.

Wydawało się, że w polityce zagranicznej nastąpi złagodzenie stosunków Wschód-Zachód, ponieważ jednym z pierwszych kroków było wycofanie się ZSRR z popierania reżimu Kim Ir Sena. Niestety, kolejne kroki, czyli stłumienie powstania węgierskiego, wspieranie antyzachodnich reżimów na Kubie, w Egipcie, kryzys berliński świadczyły o chęci kontynuowania polityki „antyimperialistycznej”. Za rządów Chruszczowa doszło także do kryzysu w kontaktach z Chinami. Mao uznał, że nowy przywódca ZSRR sprzeniewierzył się ideałom rewolucji. Chruszczowowi natomiast udało się doprowadzić do porozumienia z Josipem BrozTita, a także podpisać traktat pokojowy z Austrią, w którym uznał jej neutralność, a przede wszystkim wyraził zgodę na wycofanie wojsk radzieckich z tego kraju.

Chruszczow popierał państwakolonie, które odzyskiwały niezależność, ogłaszając się sojusznikiem narodów walczących z kolonializmem.

W rzeczywistości chodziło o rozszerzanie wpływów radzieckich na kraje Trzeciego Świata. Do historii przeszło wystąpienie Chruszczowa na forum ONZ we wrześniu 1960 roku, podczas którego zażądał natychmiastowej likwidacji kolonializmu. W odpowiedzi przedstawiciel USA wyraził kilka sugestii na temat „kurateli” radzieckiej nad krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Zdenerwowany Chruszczow zdjął buta i zaczął nim uderzać o mównicę.

Za Chruszczowa doszło do kryzysu w kontaktach amerykańskoradzieckich, który o mało nie doprowadził do wojny nuklearnej. Chodzi oczywiście o raketowy kryzys na Kubie. Warto też wspomnieć o innym poważnym incydencie – w maju 1960 roku w związku z naruszeniem radzieckiej przestrzeni powietrznej został zestrzelony amerykański samolot szpiegowski U2.

MATERIAŁY I POMOCE EDUKACYJNE DO TEMATU – ZA ŻELAZNĄ KURTYNĄ

Wczoraj i dziś 8, Podręcznik do historii dla klasy ósmej szkoły podstawowej, Robert Śniegocki, Agnieszka Zielińska, Nowa Era, Warszawa 2018

Portale i strony internetowe – epodreczniki.pl, pl.wikipedia.org, dzieje.pl, zapytaj.onet.pl, encyklopedia.naukowy.pl, encyklopedia.pwn.pl, szkolnictwo.pl, filmy na YouTube – Powstanie Węgierskie 1956, Kraje demokracji ludowej w Europie Środkowo-Wschodniej, Tajemnice Układu Warszawskiego.

POLECENIA DO WYKONANIA

Proszę przeczytać powyższe streszczenie, ewentualnie temat z podręcznika „Za żelazną kurtyną”, str. 116 – 120 lub skorzystać ze źródeł internetowych, a następnie odpowiedzieć na pytania i wysłać odpowiedzi do 28 kwietnia 2020 r. na e-maila: rsegda1@o2.pl:

- 1. Wyjaśnij pojęcie „kraje demokracji ludowej” i wymień państwa w Europie, które były tak nazywane (oznaczone kolorem czerwonym na mapie).**
- 2. Opisz przebieg Powstania Węgierskiego w 1956 roku.**
- 3. Wyjaśnij pojęcia: Kominform, Układ Warszawski, RWPG.**

W razie problemów proszę pisać do mnie na wyżej podanego e-maila.